

TONK MÁRTON

ESETEM WESSELÉNYI KATÁVAL, NO MEG JÓATYÁMMAL

GONDOLATOK DEÉ NAGY ANIKÓ ÚJ KÖTETÉNEK BEMUTATÓJÁN

Mindenekelőtt, tisztelt meghívottak és kedves hallgatóság, engedjék meg, hogy itt, a Kolozsvár központjában lévő Bocskai-szülőházban, a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem székhelyén házigazdaként is köszöntsem a Deé Nagy Anikó *Báró hadadi Wesselényi Kata, a hitben élő református nagyasszony* című kötete bemutatójának résztvevőit. Nagy öröm és elégtétel számomra, számunkra, hogy egyetemünk a kezdetektől fogva fontos, kiemelt partnere a Kolozsvári Magyar Napok rendezvénysorozatának. Éppen ezért intézményvezetőként nem is igen lepett meg a mai könyvbemutató szervezőinek ama felkérésre, hogy magam is járuljak hozzá a kötet ismertetéséhez, méltatásához – s mindezzel együtt mégis néhány nap gondolkodási időt kértem. Dilemmám alapján véve a tudománnyal foglalkozó ember szakmai deontológiájából eredeztetett: a bemutatandó kötet tárgya, báró Wesselényi Kata életútja és öröksége, a korabeli magyar nemesi társadalom kétségtelenül nem tartoznak szűkebb kutatási területeim közé; s a koraújkor tekintetében is inkább a filozófiai gondolkodáshoz, s nem annyira az erdélyi arisztokrácia- és művelődéstörténet kérdésköréhez kapcsolódnak szakmai tevékenységeim.

Mindezek végiggondolása közben azonban egyre erősebbé vált, egyre jobban tudatosult bennem egy másik gondolatsor is, melynek eredményeként aztán a szakmai dilemmát is könnyebb szívvel tudtam *felfüggeszteni*, s melynek nyomán végül is örömmel mondtam igent a szervezői felkérésre. Rá kellett ugyanis döbbernem arra, hogy a mai könyvbemutató előadó-résztvevőinek, a kötet szerzőjének, illetve tematikájának egyértelmű *kötőszöveve* néhai édesapám, Dr. Tonk Sándor történészprofesszor. A felismerés nem pusztán a könyvesemény rendszerbe foglalása tekintetében jelentett erős motivációt e sorok írójának, hanem azért is, mert Tonk Sándor az idén, 2017-ben töltötte volna be 70. életévét, ráadásul a Kolozsvári Magyar Napok 2010-ben elkezdődött rendezvénysorozatát sem érthette meg – ez utóbbi minden bizonnyal roppant meglepéssel töltötte volna el. A kezdeti dilemma így aztán lassacskán ama örömmé és elégtétellé alakult át, hogy a mai könyvbemutató kapcsán személyét is kicsit ide fogom tudni hozni közénk, közétek, egykori barátai körébe: többször fogok rá utalni vagy tőle idézni, bízva abban, hogy ezáltal mondanivalóm mégsem lesz túlságosan elfogult és személyes.

Kezdjük mindjárt azzal, hogy a jelen könyvbemutató *prezídium*ában ülő meghívottakhoz, kollégákhoz, barátokhoz fűződő ismeretségeimet, emberi kapcsolataimat lényegében édesapámtól örököltem. Németh Zsoltot, az Országgyűlés Külügyi Bizottságának mai elnökét *hátszobolós* gyerekként, marosvásárhelyi tömbházlakásunk fürdőszobájában ismertem meg; az 1989 előtti totalitárius diktatúra idején egyike volt azoknak, akik olykor megjelentek lakásunkon, és a magyar–román határon átcsempészett lisztet, cukrot, no meg könyveket hoztak szüleimnek és szűkebb bizalmi köreiknek. Testvéröcsémrel vígan lubickoltunk a kis lakás fürdőkádjában, mikor Zsolt – édesapám társaságában – bedugta fejét az ajtón: itt kezdődött ismeretségünk, barátságunk, mely immár oly régen tart, hogy még egyetemet is tudtunk időközben közösen építeni. Buzogány Dezső teológiai professzor úgyszintén ehhez a gyerekkorhoz kapcsolódik: egykori nyáradselyei református lelkipásztorként, édesapám latinul tanuló tanítványaként – s akkor még agglegényként – rendszeresen látta el szüleink kérésére a *pesztrai* szerepkört, magam és öcsém legnagyobb öröme: a nagy alvások és a tökéletes ráérés nyugalmanak időszakai voltak ezek. Az ismeretségből itt is barátság, majd pedig többrendbeli közös munka is lett: ilyen például az Erdélyi Magyar Ösztöndíjtanácsban kifejtett tevékenységünk, hogy csupán egyet említsék a kurrens teendők közül. De legalább ilyen mértékben tekinthetem édesapám örökségének a Tőkés Lászlóval való emberi kapcsolataimat is: az, hogy kezdettől fogva, és ezt számos tekintetben kinyilvánítva (máig nem feledem a Partiumi Keresztyén Egyetem rektori teendőinek ellátásával kapcsolatos hosszú és igen nehéz beszélgetésünket) bizalmába fogadott, minden kétséget kizáróan a Tonk Sándor iránt érzett bizalom és tisztelet folyamányának is tekinthető. És végül, de nem utolsósorban – szándékosan a végére hagyva – a *prezídium* utolsó tagja, a most bemutatásra kerülő kötet szerzője, Deé Nagy Anikó. Édesapám és a Wesselényi-kötet szerzője több évtizeden keresztül dolgoztak együtt a marosvásárhelyi Teleki Tékában – jóllehet két külön intézmény kötelékében.¹ A Teleki Téka, annak épülete, belső udvara, teljes munkaközössé-

¹ A hetvenes–nyolcvanas években a Teleki Téka néven ismert épületegyüttesben (melynek kiindulópontját éppen a Wesselényi Kata által épített, majd pedig Teleki Sámuel feleségének, Bethlen Zsuzsannának adományozott marosvásárhelyi ingatlan képezte) két intézmény működött: a Teleki-Bolyai Könyvtár, illetve a Román Akadémia Társadalom- és Humántudományi Kutatóintézete. Deé Nagy Anikó előbbinek könyvtárosa, Tonk Sándor utóbbinak tudományos kutatója volt. Az épület Wesselényi Katához kapcsolódó aspektusait a bemutatott kötet lapjain is természetesen megtalálhatjuk, így például azt, hogy „az épület [...] a korabeli város egyik legtekintélyesebb épületének számított, és [...] Teleki Sámuel könyvtárépítésének alapjául fog szolgálni. Wesselényi Kata tehát azzal, hogy marosvásárhelyi házáat Teleki Sámuel feleségére, iktári Bethlen Zsuzsannára testálta, részese lett a 18. századi legnagyobb jelentőségű erdélyi közkönyvtár létrejöttének” (DEÉ NAGY Anikó: *Báró hadadi Wesselényi Kata, a hitben élő református nagyasszony* Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 2017, 16. p.).

ge (így Deé Nagy Anikó is) szerves része volt marosvásárhelyi gyermek- és ifjúkoromnak; annyira elválaszthatatlan volt életvilágunktól, hogy gyakorlatilag az intézmény és az ott dolgozó édesapa is egyféle teljes *hasonulás* ment keresztül. Kiváló példa erre egy kedves gyermekkori élmény, amikor parajdi nyaralásunk során édesapám belökött az azonos nevű patak nem túl meleg vizébe. Feltápáskodva, a dühtől kivörösödve, az indulatoktól majd szétrobbanva, ám egyszersmind a szülőre irányuló verbális agresszió tabuját, illetve az apa iránti tiszteletet kellőképpen elsajátítva állítólag a következőket mondtam: „Te tata, én hazamegyek, és szétrúgom a Téka kapuját!” Atyai örökségem igen jelentős része tehát a Teleki Téka, s ezen keresztül pedig a bemutatott kötet szerzőjével való ismeretség is.

Deé Nagy Anikó élettörténetét, munkásságát nyilvánvalóan azonban sokkal jelentékenyebb mértékben határozta, határozza meg a nagy múltú marosvásárhelyi intézmény. 1965-től szolgált munkahelyétül, könyvtárosi, könyvtárvezetői, kutatói tevékenységének színhelyétül. Egy közelmúltban készült életút-beszélgetésben úgy nyilatkozik erről, hogy „életem legnagyobb szerencséjének tartom, hogy a Teleki Tékába kerültem és közel 40 évig dolgoztam ott. A Teleki-Bolyai Könyvtárban szinte minden munkafázisban részt vettem: kezdő helyettes könyvtárosként leltároztam, pecsételtem, portalanítottam és mindent az alapoktól kezdtem, amelynek során a könyvek a kezemen átmentek és mind jobban-jobban megismertem őket.”² Ennek a megismerésnek, annak a minőségnek, ahogyan kezein a könyvek átmentek, egy újabb kiemelkedő bizonyítéka a Kriterion Kiadónál a reformáció 500 éves jubileumára megjelent, Wesselényi Kata életútjának szentelt kötet is. Tékában fogantatásának, majd pedig születésének körülményeiről maga a szerző írja: „Évtizedeken keresztül foglalkoztam a marosvásárhelyi Teleki Téka alapítójával, Teleki Sámuellel. Levéltári búvárkodásaim során lépten-nyomon elémt került egy asszony neve: báró hadadi Wesselényi Katáé. [...] Egyre több adat került felszínre az addig ismeretlen erdélyi nagyasszonyról. Lassan kialakult a mélyen vallásos, bőkezű mecénás, a mindennapjait állandó munkával töltő asszony képe, akiről szólni kellett. [...] Ez a kötet azzal a céllal született, hogy az olvasó megismerkedjék az akkor két és fél évszázados reformáció egy mindeddig kevésbé ismert asszonyalakjával, a 18. század második felében élő erdélyi főrangú asszonnyal, özv. gróf Rhédei Zsigmondné báró Wesselényi Katával. Az olvasó a kötetben olyan írásokat talál, amelyek bepillantást engednek az erdélyi főúri asszony mindennapjaiba, abba, hogyan élt, hogyan gondolkodott, hogyan telt földi életének 53 esztendeje.”³

² A Tékában dolgozni kötelességgel jár, *Központ, Maros megyei hetilap*, 2016. október 21., <<http://www.kozpont.ro/hirek/kultura/a-tekaban-dolgozni-kotelesseggel-jar>> (letöltve: 2017. 10. 28.).

³ DEÉ NAGY: *i.m.*, 8. p.

A mind kivitelezésében (minőségében, grafikai megoldásaiban, illusztrációiban), mind pedig tartalmában igencsak impozáns kötet maradéktalanul eleget tesz a megfogalmazott szerzői szándékoknak. Erdély eme *nagyasszonya* és a hozzá kapcsolódó életmű bemutatására tulajdonképpen öt tematikus egység szerint kerül sor, melyek során rendre megismerhetjük az író, a beruházó-építkező, a könyvgyűjtő, az adakozó mecénás, illetve a gazdasszony Wesselényi Katát. Kétségtelenül egy színes személyiség rajzolódik ki számunkra Deé Nagy Anikó tanulmányaiból, illetve a közreadott és szerkesztett primer dokumentumokból. Versei és imanaplói Wesselényi Kata kiváló tollforgató készségéről, de ugyanakkor a kor és a család fontos, sokszor forrásértékű vonatkozásairól tanúskodnak. Erdőszentgyörgyi, marosvásárhelyi, malomfalvi, bánffyhungyadi beruházói-építkezői tevékenységei, adományozói-mecénási mivolta (lásd Teleki Könyvtár, klenódiumok, szószékek stb.) máig hatóan rajta hagyták kézjegyüket az erdélyi kulturális és épített örökségen. A báró hadadi Wesselényi Kata (1735–1788) életútjának is történelmi keretül szolgáló 18. század későbbi értékelésének ellentmondásaira Tonk Sándor éppen az építkezés, a mecénatúra összefüggésében hívja fel a figyelmet, Erdély másik nagyasszonyának, Betlen Katának szentelt kötetében: „A 18. századról kialakított igen sötét kép azért elgondolkodtató és ellentmondásra készítő, mert [...] olyan történelmi tények sorakoznak, melyek azt mutatják, hogy sok minden történt ebben a században, és a látszólag hanyatlás ellenére, a függetlenség elvesztését követő apátiát kiheverve, az erdélyi társadalom jelentős átalakuláson ment keresztül, fejlődött, elindult azon az úton, mely ismét visszavezethette az európai társadalomfejlődés fő sodrába, melytől a török hódoltság, a török uralom leválasztotta. [...] Ha számba vesszük a 18. század megvalósításait, akkor azt tapasztaljuk, hogy az idők mostohaságára, az idegen elnyomásra, a nyáj módira panaszkodó emlékirók nemzedéke hihetetlen erőfeszítéssel és kitartással tartja fenn továbbra is az iskolákat, sőt újakat is hoz létre (lett légyenek azok a protestánsokéi, avagy a katolikus atyafiaké) [...], az erdélyi értelmiségi társadalom legjobbjai benne élnek az európai szellemi mozgalmakban, közben könyvtárak létesülnek (köztük a régi Erdély három legrégebbi, ma is létező gyűjteménye: Bruckenthal Sámuel, Batthyány Ignác és Teleki Sámuel könyvesháza)...”⁴ Erdélyország eme korabeli *legjobbainak* egyike volt Wesselényi Kata, akiről – Deé Nagy Anikó tolmácsolásában – azt is megtudhatjuk, hogy a többi főrangú asszonyhoz hasonlóan ő is általában magyar nyelvű könyveket gyűjtött, melyek révén úgyszintén hozzájárult az anyanyelvi műveltség és az anyanyelvhasználat fejlesztéséhez, támogatásához.⁵ Végül, a kötet logikai gerincét képező öt nagy tematika közül

⁴ *Árva Bethlen Kata*, bevezető tanulmány, jegyzetek, mutatók TONK Sándor, Erdélyi Református Egyházkerület, Kolozsvár, 1998, 6–7. p.

⁵ Vö. DEÉ NAGY: *i.m.*, 18. p.

az utolsó Wesselényi Kata szakácskönyve, mely nem csupán sajátos színezetet ad a nagyaszonny bemutatásának és munkabírásának,⁶ hanem legalább ilyen mértékben képez könnyed, olvasmányos kordokumentumot is. A hetvenes-nyolcvanas évek kommunista diktatúrájának romániai közéleti viszonyai közepette, egy-egy főzés kezdete alkalmával visszatérő családi motívumunk volt Bornemissza Anna szakácskönyvének egyik mondata: „Végy először egy ökröt”. Deé Nagy Anikó könyvét olvasva újra megerősödtem abban, hogy ez a szóban forgó korban a főúri családok háza táján már csak így ment, hiszen Wesselényi Kata szakácskönyvének 60., *Jó étel* címet viselő receptje is a következőképpen kezdődik: „Végy vagy negyven rákot főzni...”⁷

Báró Wesselényi Kata személyisége, munkássága, életműve, ám egyszerűsége a neki szentelt jelen kötet jelentősége, aktualitása, üzenete tekintetében álljon itt egy utolsó, Tonk Sándor tollából származó szövegrész parafrázisa. A következő sorok a korábban már említett, Árva Bethlen Kátának szentelt kötet előtanulmányából származnak, mégpedig oly módon, hogy bennük Bethlen Kata nevét egy másik Kata, Wesselényi Kata névvel helyettesítettük: „Wesselényi Kata egy volt a sokak közül. Számunkra azért olyan drága az ő öröksége, mert példáján [...] keresztül lelünk bepillantást abba a korba, életformába, amelyben az egykor élt nagyaszonnyok a világ legtermészetesebb módján, Isten iránti alázattal tették azt, amit tenniük kellett, gondoskodtak a reájuk bízott lelkekről, építettek templomot és iskolát, örködték az erkölcsök felett és vezették népüket nemcsak az általuk épített Isten házába, hanem ama égi birodalom felé is, amely megígértetett számukra.”⁸ Méltó kifejezése ez az erdélyi nagyaszonnyai hitben fogant közösségi krédójának.

Végül, eme néhány gondolat zárásaként hadd emeljek ki egy utolsó, ámde – úgy vélem – igencsak fontos aspektust. A kötet impresszumában ugyanis a következőket olvashatjuk: „Ez a könyv 2017-ben, a reformáció emlékévében, a Kolozsvári Magyar Napokra készült, a Kriterion Könyvkiadó gondozásában.” Erdélyben élő magyarként, Kolozsváron élő magyarként úgy gondolom, hogy az impresszum sorai jól rögzítik jelen és jövő számára a Magyar Napok megálmodóinak, szervezőinek, a rendezvénysorozat támogatóinak, a köré csoportosuló és közös nevezőn működő intézményeknek, és – ami mindezeknél is fontosabb – a közösségnek a sikerét. Mert az, kedves

⁶ Kísérő tanulmányában Deé Nagy Anikó szellemesen emeli ki: „Nem lehetett könnyű dolga a két és fél évszázaddal ezelőtt élt gazdaszonnyak, nyoma sem volt a háztartási munkát megkönnyítő eszközöknek. Nem lehetett könnyű harminchat tojásból habot verni a piskótához mixer, mi több, habverő nélkül. Akkor még apró vesszőcskéket kötöttek össze, és azzal verték a habot, vagy a kanál hátuljával kavarták a tojást.” (DEÉ NAGY: *i.m.*, 25. p.)

⁷ *Uo.*, 100. p.

⁸ Vö. *Árva Bethlen Kata*, 28. p.

jelenlevők és kedves kolozsváriak, hogy 2017-ben egy Erdélyben megjelenő kötet impresszumában e sorokat olvashatjuk, mindenekelőtt a kolozsváriak, ám a szélesebb értelemben vett erdélyiek vitalitását, életerejét, sikerét is bizonyítja.